

“СКАРБИ НА СКЛІ”: КОЛЕКЦІЯ ФОТОНЕГАТИВІВ З ФОНДІВ НАУКОВОГО АРХІВУ ІНСТИТУТУ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

Галина СТАНИЦІНА

*Інституту археології НАН України,
пр. Героїв Сталінграда, 12, 04210, м. Київ, Україна, e-mail: galina_stanitsin@inbox.ru*

В Науковому архіві Інституту археології НАН України, крім матеріалів на паперовій основі, зберігається велика кількість фотонегативів як на плівках, так і на склі. Серед негативів на скляних пластинках є й зроблені ще до 1917 р. Вони відображають археологічні дослідження трипільської культури, слов'янських та давньоруських археологічних пам'яток, древнього Києва, Чернігова та інших міст, а також скіфських пам'яток, древньої Ольвії тощо.

Окрім того, у Науковому архіві зберігаються негативи на склі від 1924 р. до 1941 р., що фіксують продовження дослідження уже відомих археологічних пам'яток та роботи Дніпрельстанівської експедиції (1927–1932).

Не дивлячись на те, що після Другої світової війни негативи на скляних пластинках почали поступатись місцем плівкам, їх частково використовували ще до початку 1960-х рр., очевидно, з міркувань більшої доступності й якості зображення.

Водночас у Науковому архіві зберігається досить значна кількість безпаспортних негативів на скляних пластинах, які поступили після розподілу в квітні 1944 р. майна “Краєвого інституту до- та ранньої історії”, який існував під час нацистської окупації в Києві. Серед безпаспортних скляних негативів зустрічаються як світлини з публікацій, так і фотофіксація експедиційних археологічних досліджень. Серед них виявлено більше сотні світлин на тему Стародавнього Єгипту. Крім негативів, що стосуються археологічних досліджень, є також такі, що фіксують етнографічні, архітектурні пам'ятки, сюжети з історії християнства, краєзнавства та ін.

Ключові слова: історія археології, архівна спадщина, негативи на склі, археологічні дослідження, культурні цінності.

У Науковому архіві Інституту археології НАН України, крім матеріалів на паперовій основі, зберігається велика кількість фотонегативів як на плівках, так і на склі. На цей час проводиться інвентаризація негативів на скляних пластинах та внесення їх до електронної бази даних. На разі вже обліковано негативи зі знімками, зробленими до 1941 р. Вони скомпоновані за хронологічним принципом (по роках): світлини за кожен рік виділені в окремий файл, а всі дореволюційні негативи на склі зібрані в одному файлі. До останнього увійшли фотонегативи з колекцій Ф. Вовка, В. Хвойки, С. Гамченка, Д. Щербаківського та інших вчених, чий особові фонди зберігаються в НА ІА НАН України. Також в архіві зберігається певна частина фотонегативів на склі інших дослідників, чий особові фонди сьогодні перебувають в інших інституціях. Це негативи таких відомих вчених, як М. Біляшівський (наприклад, розкопки на Княжій Горі), В. Антонович (розкопки в населеному пункті Кринички), К. Мельник-Антонович (дослідження “земель лучан”, а на одному з негативів – її портрет), Д. Самоквасова (розкопки кургану X ст. поблизу Києва в с. Прохорова, розкопки в Чернігові: Болдіна Гора, “Чорна Могила”, розкопки неподалік м. Глинське), негативи розкопок Десятинної церкви в Києві Д. Мілеєва та ін. Всього таких негативів на склі за дореволюційний час 1084 одиниці.

Довоєнні негативи на склі за період 1924–1941 рр. створені археологічними експедиціями, які проводив Інститут археології та його попередники – Археологічний Комітет при ВУАН (6 лютого 1922 р. – 12 грудня 1924 р.), ВУАК при ВУАН (13 грудня 1924 р. – січень 1933 р.), Секція історії матеріальної культури при ВУАН (1933–1934), Інститут історії

64.

В Дирекцію ЦА АН УССР

При обработке фондовых материалов
Научного Архива ЦА АН УССР
были обнаружены в архиве А. П. Новиц-
кого две папки, содержащие фото
(с картки и рисунков Т. Ф. Шевченко)
и ^{поплатные оттиски} ^(сильно желтые)
Ввиду того, что означенные материалы
не отвечают профилю материалов,
хранящихся в ЦА АН УССР,
считаю целесообразным передать обе
папки из архива след. А. П. Новицкого
в Институт Литературы АН УССР,
или же в Музей Т. Ф. Шевченко, где
сосредоточены все подобные материалы

В. Петров

19-X-1953
г. Киев

Рис. 1. Доповідна В. Петрова про передачу матеріалів з архіву О. Новицького
Fig. 1. Victor Petrov's memorandum about transfer of materials from Oleksa Novytsky's archive

матеріальної культури ВУАН/АН УССР (1934–1938) та Інститут археології АН УРСР (починаючи з 1938 р.). Ці негативи на склі фіксують результати різноманітних експедицій: розкопки трипільської культури (Верем'є, Жуківці, Балики, Сушківка, Халеп'є, Коломийщина, Колодяжне, Стіна тощо, які досліджували В. Козловська, П. Курінний, С. Гамченко в 1920-ті рр., а також Халеп'є, Коломийщина, Володимирівка – Т. Пассек, С. Магура, К. Коршак, Н. Кордиш, М. Макаревич у 1930-ті рр.); розкопки під керівництвом П. Смолічева такої відомої археологічної пам'ятки, як Шестовиця; дослідження території Дніпрогесу (1927–1932), де працювали Д. Яворницький, І. Левицький, П. Смолічев, А. Добровольський, О. Тахтай, Т. Кіранів, Т. Тесля, І. Спаський, В. Грінченко, П. Ковтун, П. Козар, Ф. Сап'ян та інші;

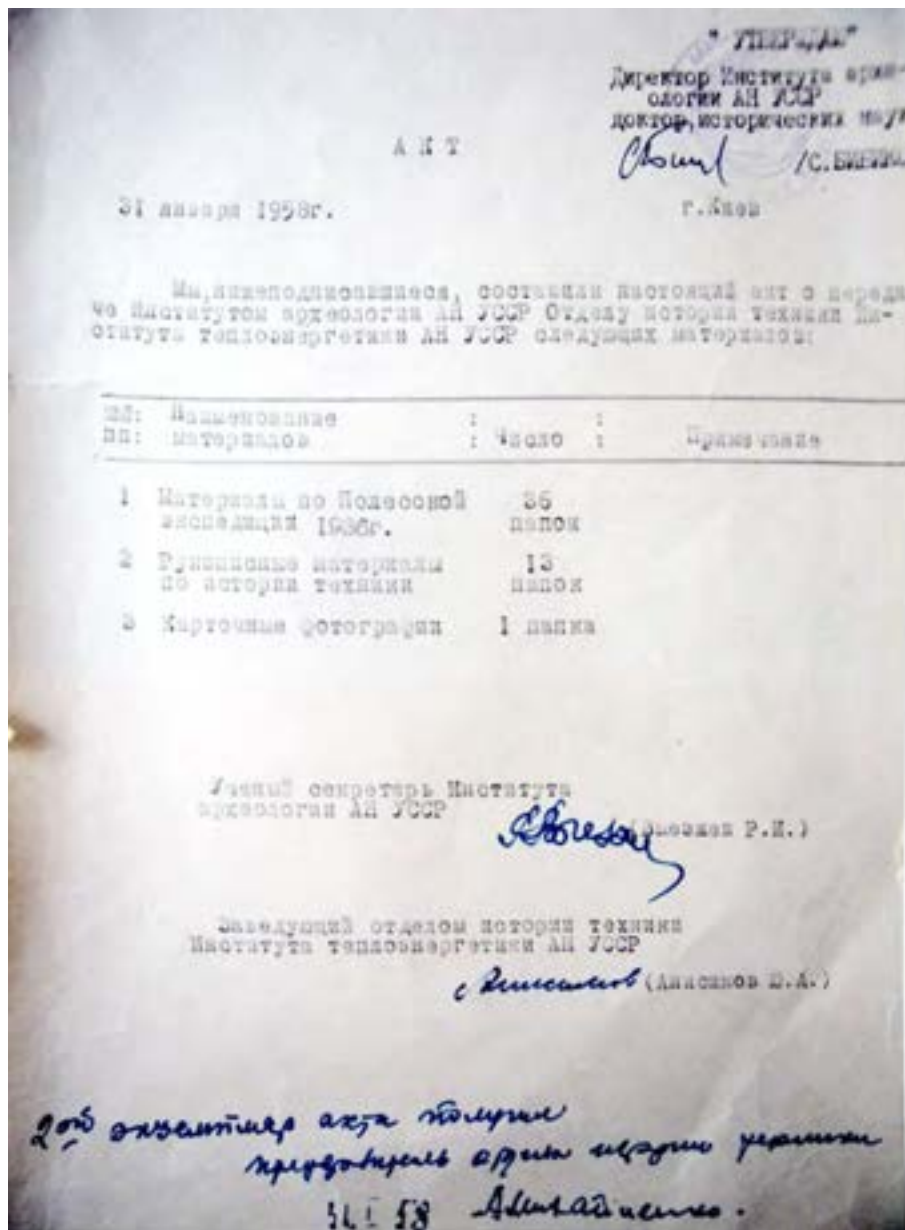


Рис. 2. Акт про передачу матеріалів Поліської експедиції
 Fig. 2. The statement about transfer of Polissia expedition materials

археологічні дослідження Києва (розкопки садиби Трубецького С. Гамченком 1926–1927 рр. та С. Магурою 1935 р., садиби Петровського Т. Мовчанівським 1936 р.; розкопки на території Софіївського заповідника І. Самойловським і Т. Мовчанівським 1936 р.; археологічне вивчення Десятинної церкви В. Гончаровим 1935 р., Т. Мовчанівським у 1936–1937 рр., М. Каргером 1938 р.); дослідження на території Михайлівського монастиря під керівництвом Т. Мовчанівського 1934 р., С. Магури у 1934–1936 рр., М. Каргера 1938 р.).

Також у НА ІА НАН України зберігається більше трьох тисяч скляних негативів Ольвійської експедиції, яку з 1936 р. очолював Л. Славін; відклалися колекції з розкопок Райковецького городища (Т. Мовчанівським 1934 р. та В. Гончаровим 1935 р.); стародавнього Вишгорода (Т. Мовчанівським у 1935–1937 рр.) та інших пам'яток. Кількість довоєнних негативів на склі в Науковому архіві складає 13573 одиниці, включаючи і дореволюційні.

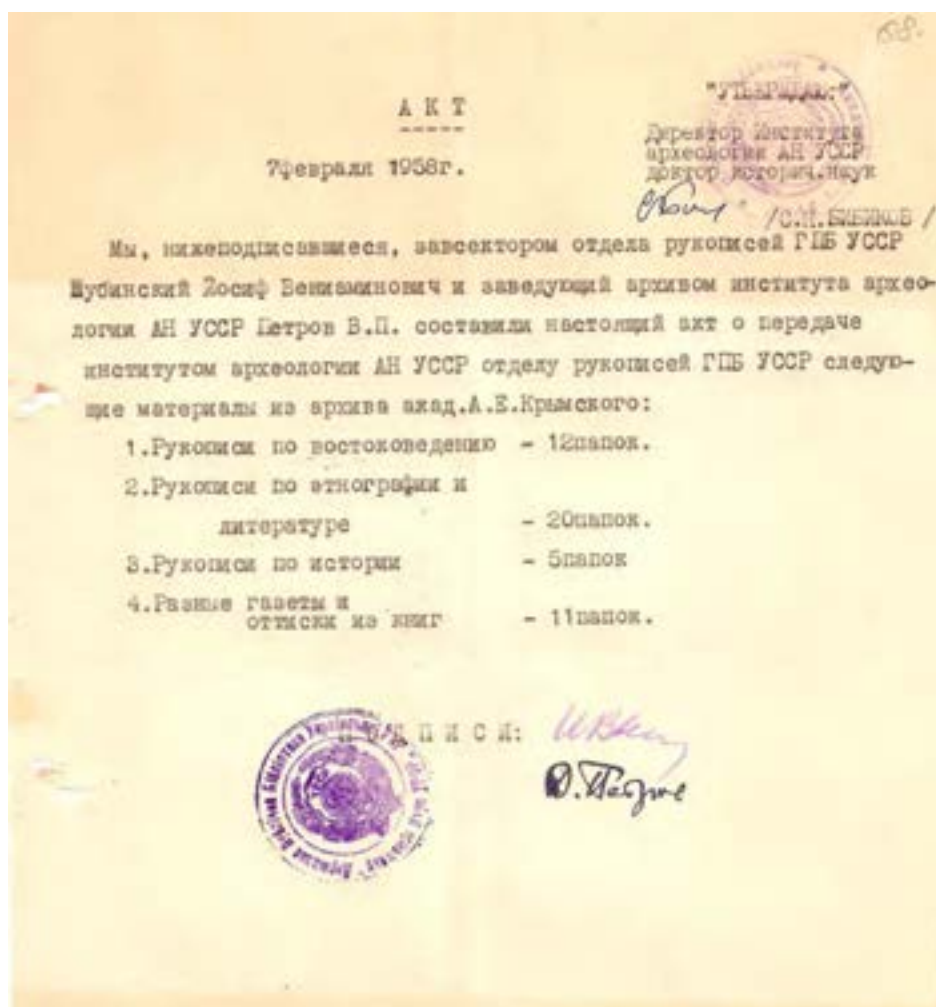


Рис. 3. Акт про передачу матеріалів з архіву Агатангела Кримського
 Fig. 3. The statement about transfer of materials from Ahatanhel Krymsky's archive

Порівняно невелика кількість негативів на скляних пластинах зроблена у повоєнний час. Вочевидь, плівок не вистачало, їхня якість викликала сумніви, або ж їх складно було дістати. Скляні пластини за 1945–1961 рр. прив'язані до наукових звітів, тобто мають ті самі шифри, що й звіти про проведення експедиційних археологічних досліджень. Водночас наявні й фотопластини з номерами, які до звітів не належать, це знімки, зроблені на замовлення науковцями для публікацій. Археологічні дослідження в післявоєнний час продовжено, з кожним роком кількість експедицій збільшувалась. Тривали дослідження таких відомих уже пам'яток, як Ольвія, Тіра, Київ, Чернігів тощо. Продовжувалися розкопки Масловського могильника, який в свій час досліджував П. Смолічев, і після війни – М. Макаревич. Археологи відновили дослідження в Запорізькій обл. на місці зруйнованого рукотворного моря, територію якого в свій час досліджувала Дніпрогесівська новобудівна експедиція (О. Бодяньський та А. Добровольський 1946 р., Д. Телегін та І. Шарафутдінова 1958 р.), а також дослідження інших пам'яток. Поступово негативи на склі поступалися місцем зручнішим у використанні плівкам, всього за цей час збереглося 3724 одиниць збереження скляних негативів.

Крім того, в Науковому архіві виявлена досить значна кількість (1897 од. зб. розміром 9×12 см) безпаспортних негативів на склі, які мають широкі хронологічні рамки та різну тематику. А з безпаспортними негативами більшого розміру (13×18 см) робота ще

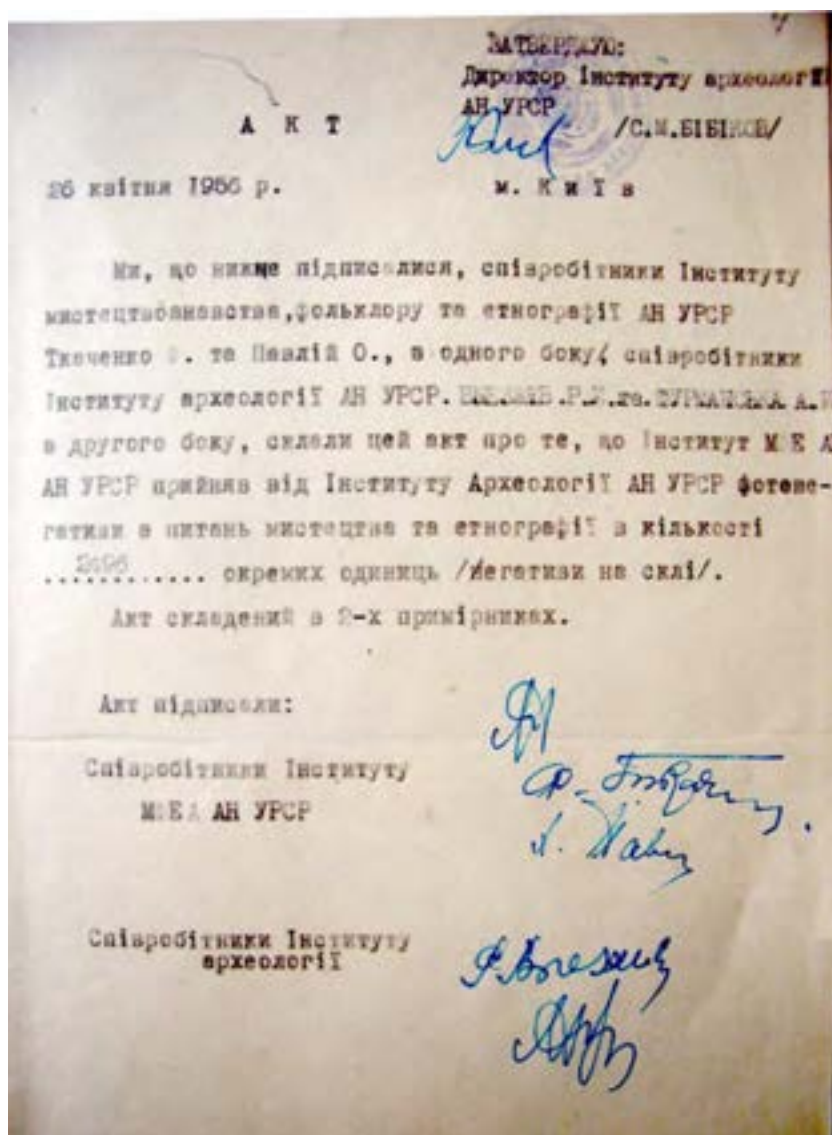


Рис. 4. Акт передачі Інститутом археології майже двох з половиною тисяч скляних негативів до Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР

Fig. 4. The statement about transfer of more than 2500 glass photographic negatives from the Institute of archaeology to the Institute of art history, folklore studies and ethnography

продовжується. Під час опрацювання безпаспортних негативів не раз виникало питання: звідки вони надійшли до Наукового архіву і чому їх облікова документація була втрачена.

Відомо, що під час Другої світової війни в окупованому Києві існував так званий "Краєвий інститут до- та ранньої історії", куди були зібрані архівні матеріали з різних установ, зокрема й Інституту археології АН УРСР. На початку квітня 1944 р. архів "Краєвого інституту..." розділено між Інститутом археології та Історичним музеєм, що засвідчив документ:

"Відомості про архівні матеріали Інституту археології АН УРСР, одержані в наслідок розбору Центральним Історичним Музеєм і Інститутом археології архівних матеріалів після "Краєвого Інституту До та Ранньої історії" 1-13 квітня 1944 року.

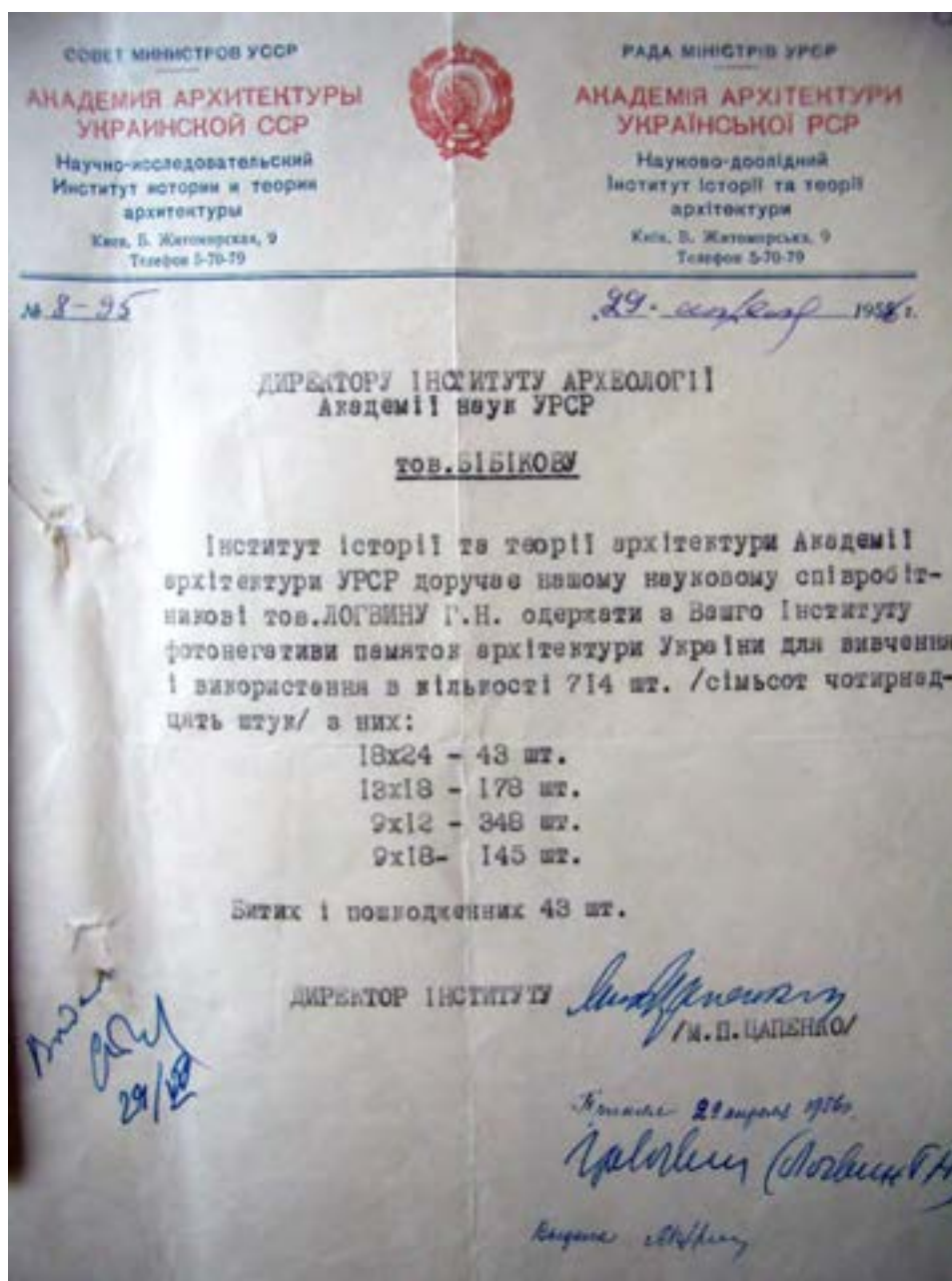


Рис. 5. Акт передачі Інститутом археології негативів на склі до Академії архітектури УРСР

Fig. 5. The statement about transfer of glass photographic negatives from the Institute of archaeology to the Academy of architecture of UkrSSR

1. Наукові археологічні, етнографічні, антропологічні матеріали, фотовідбитки, фотонегативи – 430 папок, пакунків.
2. Наукові матеріали, листування тощо особистих архівів (Хв. Вовка – 140 папок і пакунків, Хвойки – 3, Гамченка – 3, Щербаківського – 49, Новицького – 4, Бодянського 249, Белозерського – 99, Літвінової – 9, Кримського – 8 (всього 607 папок і пакунків).
3. Науково-організаційне листування і матеріали Інституту археології та раніших археологічних, етнографічних установ УАН (551 папок і пакунків).
4. Картографічні матеріали, плани, кресленики – 42 папок і пакунків.

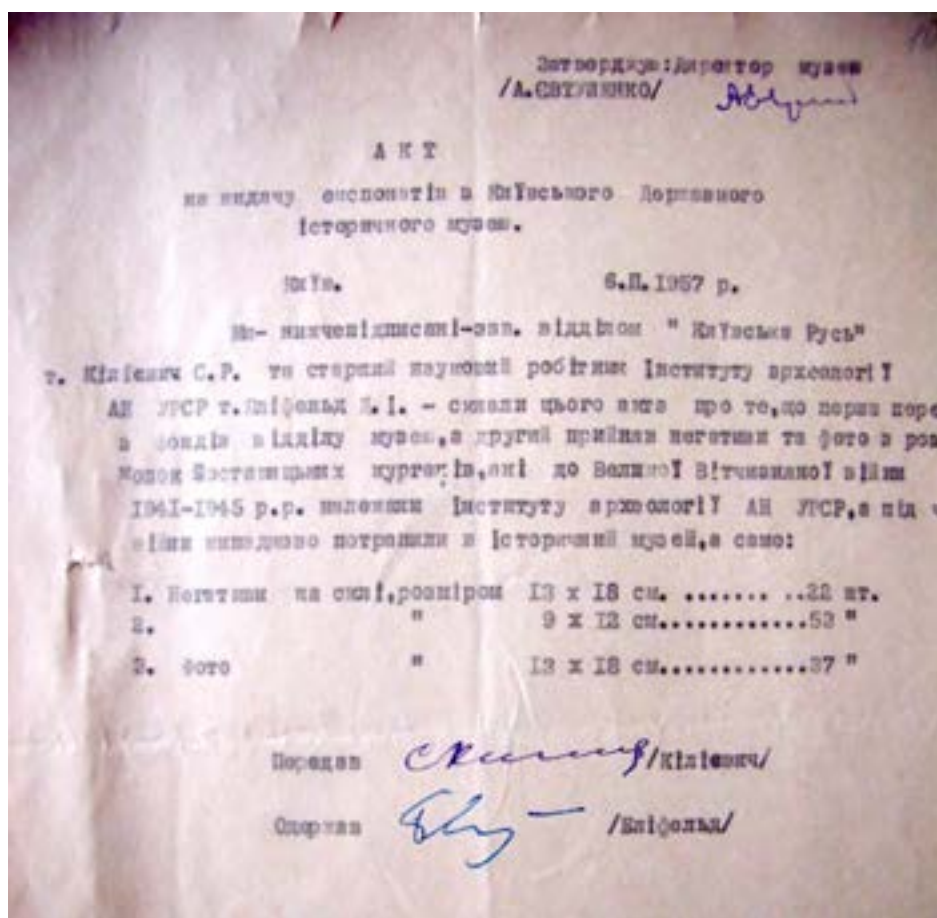


Рис. 6. Акт про передачу негативів на склі із Історичного музею до Інституту археології

Fig. 6. The statement about transfer of glass photographic negatives from Kyiv State Historical Museum to the Institute of archaeology

5. *Картотека: бібліографічні шухляди з бібліотечними і бібліографічними картками – 22 штук.*

6. *Історико-географічна картотека, шухляд – 7 штук* [НА ІА НАНУ, ф. 62, оп. 1, спр. 11, арк. 2].

На документі зазначена дата – 22.V-[19]44 р. Перші екземпляри цього документу, вочевидь, підписані Л. Славніним, його прізвище стоїть в кінці тексту. В Науковому архіві зберігається, ймовірно, четвертий чи навіть шостий машинописний екземпляр.

Крім того, архівні документи повідомляють, що частину архівних матеріалів Інституту археології вивезено до Німеччини, а потім щось повернено. Так в фондї 62 (діловодство) у документі під назвою "Историческая справка...", датованому 1 вересня 1944 р., зазначено: "Фашисты ограбили институт, уничтожили основное его оборудование и вывезли с собой основные части коллекции, библиотеки, архива, всю фототеку и целый ряд других материалов" [НА ІА НАНУ, ф. 62, оп. 1, спр. 2, арк. 2, 2зв., 3]. Документ підписано директором Інституту археології Л. Славніним. Нижче, маленькими цифрами хтось дописав дату "1.09.44 г.". А в "Акті № 9", складеному комісією, яка працювала в цей же день (1 вересня 1944 р.) в складі десяти співробітників Інституту археології та двох членів Районної ради депутатів трудящих вказано: "Немецкие захватчики, оккупировавшие временно Киев, нанесли большой ущерб Институту археологии Академии Наук УССР. Из помещения Института выбросили книги,

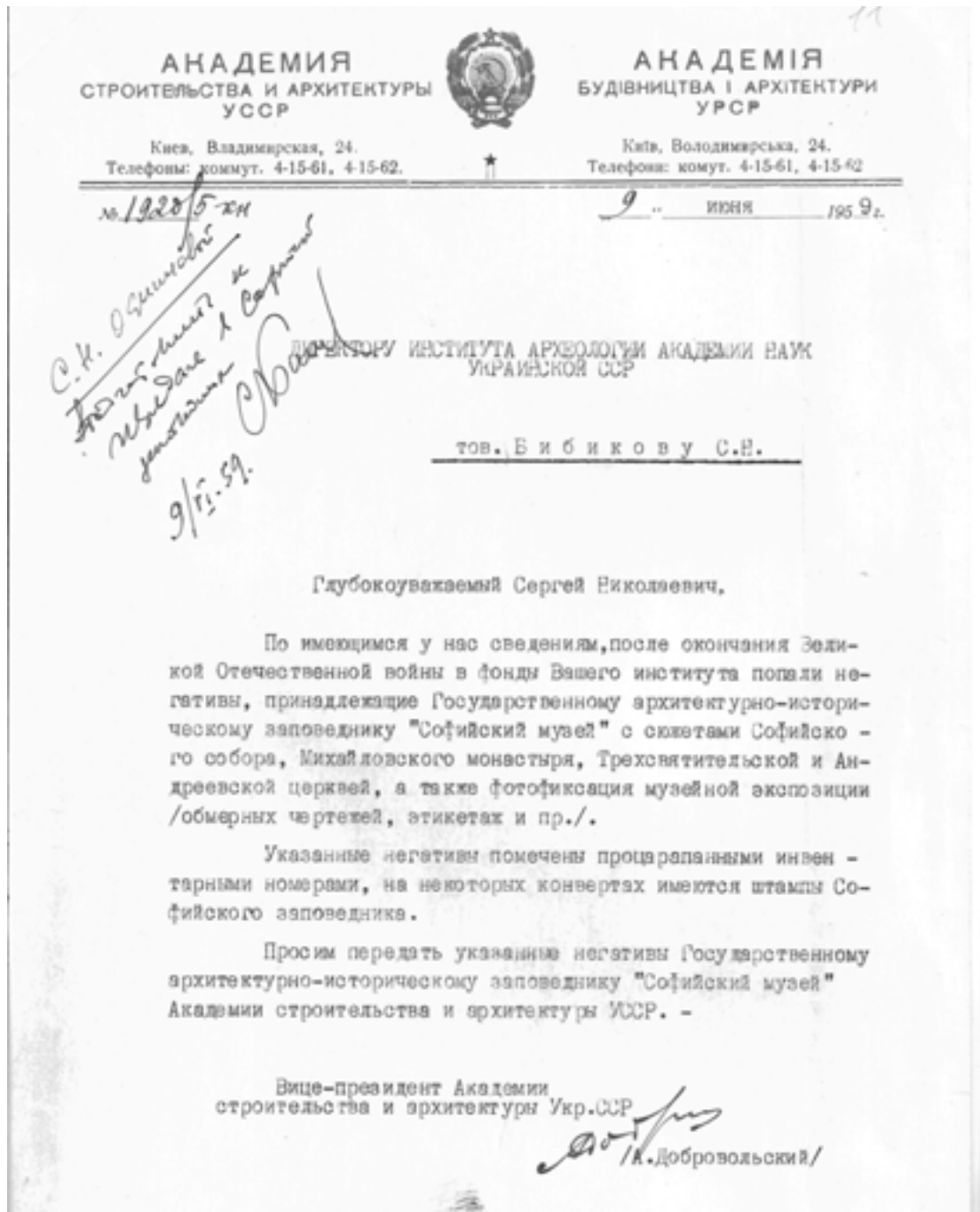


Рис. 7. Лист з проханням передати негативи, що раніше належали заповіднику "Софійський музей"

Fig. 7. The letter with request for transfer of glass photographic negatives earlier belonged to the Preserve "Sophia Museum"



Рис. 8. Співробітник Всеукраїнських художньо-реставраційних та репродукційних майстерень (М. Касперович?) під час реставрації єгипетських артефактів. 1930-ті рр.

Fig. 8. A research fellow of All-Ukrainian Art Restoration and Reproduction Workshops (Mykola Kasperovych?) during conservation of Egypt artifacts. 1930s



Рис. 9. Експурсія в музейній експозиції з єгипетськими артефактами. 1920-ті рр.

Fig. 9. The guided tour at the museum exhibition consisted of Egypt artifacts. 1920s

археологические коллекции, научные приборы, оборудование и прочие виды имущества" та вказана сума збитків для архіву в тогочасних рублях: "в) картотека (архив фотографий) – 35000 р." [НА ІА НАНУ, ф. 63, оп. 1, спр. 3, арк. 1–13в.].

Очевидно, ще раніше, до складання вищезазначеного "Акту" Є. Дзбановський, який був тоді одночасно і завідувачем архіву і бібліотеки, склав такий документ (дата не вказана): "Сведения об архиве. В архиве не оказалось до 300 номеров архивных материалов, в том числе около 200 рукописей из архива О.М. Бодянского, ряд рукописных материалов из архива Ф.К. Волкова, материала по документации раскопок (в Ольвии), иллюстративный и картографический материалы по ряду раскопок (в Райках и др.)". Нижче іншим почерком додано: "Все эти материалы имеют исключительно важное научное значение. С пропажей этих материалов, уничтожаются плоды многолетних археологических исследований" [НА ІА НАНУ, ф. 62, оп. 1, спр. 11, арк. 1]. Очевидно, цей документ написано до квітня місяця 1944 р., тому що в наведеному вище документі "Відомості про архівні матеріали Інституту археології АН УРСР, одержані в наслідок розбору Центральним Історичним Музеєм і Інститутом археології архівних матеріалів після "Краєвого Інституту до та Ранньої історії" 1–13 квітня 1944 року" значаться 249 рукописів О. Бодянського, вказаних, як відсутні в архіві, а також архівні матеріали з фонду Ф. Вовка та інших вчених. До того ж, в цьому переліку переданих до Інституту археології матеріалів зазначені і документи, яких вже давно немає в Науковому архіві. Справа в тому, що не всі передані тоді архівні матеріали мали пряме відношення до археології, тому пізніше їх передавали до інших академічних установ.

В "Плані роботи" НА ІА АН УРСР на 1950 р., складеному Є. Дзбановським, у розділі "1. По складу фондів" у пункті 2 відмічено: "Закінчити передачу відповідним установам системи АН УРСР та іншим науковим організаціям матеріалів, повернених з Німеччини, що не пов'язані з профілем Інституту та його безпосередньою



Рис. 10. Співробітники музею за роботою. 1930-ті рр.
Fig. 10. The museum staff during building of the museum display. 1930s



Рис. 11. Археологи за роботою
Fig. 11. Archaeologists on the research excavation

роботою”; в пункті 7 сказано: “Обробити повернені матеріали з Німеччини і включити їх до основних фондів”; а в пункті 12 йшлося про таке: “Зв’язатись з музеями УРСР та аналогічними науковими установами для одержання відомостей про архівні матеріали археологічного змісту, які в них зберігаються” [НА ІА НАНУ, ф. 62, оп. 1, спр. 131, арк. 1–1зв.].

Списків повернених з Німеччини архівних матеріалів виявити наразі не вдалось, як і інших документів про повернення матеріалів, вивезених в часи Другої світової війни. Тому

питання щодо місця перебування архівних матеріалів з Наукового архіву протягом 1940-х рр. досі залишаються дискусійними й відкритими. Можливо, всі ті матеріали, про які йдеться в наведеному вище документі, складеному Є. Дзбановським, ще перебували в "Краєвому інституті до- та ранньої історії" до початку квітня 1944 р., а Євген Олександрович писав про втрачені матеріали раніше, ще до розподілу майна вказаного інституту. Той факт, що в Науковому архіві відсутня велика кількість наукових звітів про довоєнні археологічні розкопки, можна пояснити їх загибеллю від дощів після того, як окупанти повикидали їх через вікна, звільняючи собі приміщення Інституту археології, яке тоді знаходилося на бульварі Шевченка, в нинішньому Гуманітарному ("Жовтому") корпусі Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Зі слів колишніх співробітників Інституту археології – І. Іванцова, Є. Покровської, Є. Махно та інших, – молоді археологи, які з тих чи інших причин опинились в окупованому Києві, підбирали викинуті з приміщення Інституту археології архівні матеріали і дворами переносили їх в приміщення Музею по вул. Володимирській (де нині знаходиться Київський міський будинок вчителя). Вони ж говорили і про дощі, які тоді йшли. Свідчення про дощі і археологічні документи за вікном підтверджує і заява І. Самойловського до керівника обласного Управління в справах доісторії і ранньої історії при генералкомісарі Києва, яка збереглася в НА ІА НАН України: *"Цим повідомляю, що зараз невідомо куди дівалися ті картки інспектури по охороні пам'ятників культури, які мною в осені 1941 р. були перенесені на V поверх по Фундуклеєвській вул. № 15, де на той час переховувалися археологічні матеріали інституту археології. Весною, коли інститут археології почав відтіля переносити свої матеріали, картки ще були серед ящиків з археол[огічним] матеріалом, у червні ж їх уже я не міг знайти. Комендант теж не розшукав їх. Картки брудні, були під дощем, коли валялися за вікном, викинуті з помешкання інспектури по охороні пам'яток НКО. І. Самойловський. 26/VI-1942 р. Київ"* [НА ІА НАНУ, ф. 10, спр. К-26, арк. 13].

Процедура передачі непрофільних матеріалів з Наукового архіву затягнулась на кілька років. Так, 1957 р. Віктор Петров подав таку доповідну записку: *"При обработке фондовых материалов Научного архива ИА АН УССР были обнаружены в архиве А.П. Новицкого две папки, содержащие фото и печатные оттиски с картин и рисунков Т.Г. Шевченко. Ввиду того, что означенные материалы не отвечают профилю материалов, хранящихся в НА ИА АН УССР, считаю целесообразным передать обе папки из архива акад. А.П. Новицкого в Институт Литературы АН УССР, или же в Музей Т.Г. Шевченко, где сосредоточены все подобные материалы. В.П. Петров. 19/X-1957 г, Киев."* [НА ІА НАНУ, акти передачі за 1945–1968 рр., арк. 64] (рис. 1).

Архівні документи свідчать, що часом до Інституту археології звертались різні установи з проханням передати їм з архіву ті чи інші матеріали. Часом передавали матеріали комплексних експедицій, учасниками яких також були і співробітники Інституту археології. Наприклад, в першій половині 1930-х рр. на Поліссі працювала комплексна експедиція для дослідження історії промисловості України (Правобережне Полісся), яка в зв'язку з індустріалізацією країни, реконструкцією і механізацією промисловості та сільського господарства вивчала можливості Поліського краю, де були великі поклади торфу, який використовували як місцеве паливо. А оскільки під час добування торфу досить часто виявляли археологічні знахідки – кам'яні знаряддя, кремінці, кістки, дерев'яні речі, рештки дерев'яних споруджень, залишки доріг, мостів та човнів тощо, – то до складу експедиції були залучені й археологи. На цей час в Науковому архіві Інституту археології зберігається невелика частина матеріалів Поліської експедиції, а один з актів передачі від 31 січня 1958 р., свідчить про те, куди передано частину матеріалів: *"Мы, нижеподписавшиеся, составили настоящий акт о передаче Институтом археологии АН УССР Отделу истории техники Института теплоэнергетики АН УССР следующих материалов:*

1. Материалы по Полесской экспедиции 36 папок
2. Рукописные материалы по истории техники 13 папок

3. Карточніе фотографії 1 папка".

[НА ІА НАНУ, акти передачі за 1945–1968 рр., арк. 65] (рис. 2).

Одержані Інститутом археології в 1944 р. архівні матеріали академіка Агатангела Кримського також не надовго затримались в Науковому архіві, їх передано до відділу рукописів Державної публічної бібліотеки Академії наук УРСР (нині ІР НБУВ), про що свідчить акт передачі від 7 лютого 1958 р., затверджений директором Інституту археології С. Бібіковим: "Мы, ниже подписавшиеся, завсектором отдела рукописей ГПБ УССР Шубинский Иосиф Вениаминович и заведующий архивом института археологии АН УССР Петров В.П. составили настоящий акт о передаче институтом археологии АН УССР отделу рукописей ГПБ УССР следующие материалы из архива акад. А.Е. Крымского:

1. Рукописи по востоковедению – 12 папок
2. Рукописи по этнографии и литературе – 20 папок
3. Разные газеты и оттиски из книг – 11 папок".



Рис. 12. Робочий момент на розкопі
Fig. 12. The archaeological field research

Документ підписали обидві сторони і засвідчили круглою печаткою Бібліотеки. Водночас і підпис директора Інституту археології також скріплений круглою печаткою [НА ІА НАНУ, акти передачі за 1945–1968 рр., арк. 68] (рис. 3).

Крім наведених вище актів передачі архівних документів, у Науковому архіві зберігаються й інші, що відображають рух архівних матеріалів у науковому світі.

Таким чином, значну частину матеріалів, одержаних Науковим архівом Інституту археології після розподілу майна "Краєвого інституту до- та ранньої історії" 1–13 квітня 1944 р., а також тих, що повернули в Україну з Німеччини, якщо такі були, передали в інші установи.

Що ж стосується негативів на скляних пластинах, то значну частину з них також було передано з Наукового архіву. Так 1956 р. на ім'я директора Інституту археології С. Бібікова



Рис. 13. Експерсія на розкопї
Fig. 13. The guided tour at the archaeological excavation

надійшов лист за № 52/441, датований 26 квітня, від директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії к. і. н. К. Гуслистого: *"Дирекція Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР просить передати за відповідним актом фотонегативи з мистецтвознавства й етнографії, які є у Ваших фондах. Просимо також виділити свого співробітника для одержання у нас фотонегативів по археології."*

Оформлення актів та одержання згаданих матеріалів доручається співробітникам нашого Інституту тт. Ф. Ткаченко та О. Павлій" [НА ІА НАНУ, фотоархів Інституту археології. Акти, заяви, відчити та інше, арк. 8].

Там же зберігається затверджений директором Інституту археології С. Бібіковим акт передачі від 26 квітня 1956 р., згідно з яким Інститут археології віддав майже дві з половиною тисячі скляних пластинок з негативами, тематика яких не мала прямого відношення до археології:

"Ми, що нижче підписалися, співробітники Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР Ткаченко Ф. та Павлій О., з одного боку, співробітники Інституту археології АН УРСР Виєзжев Р.І. та Фурманська А.І. з другого боку, склали цей акт про те, що Інститут МФЕ АН УРСР прийняв від Інституту археології АН УРСР фотонегативи з питань мистецтва та етнографії в кількості 2496 окремих одиниць (негативи на склі).

Акт складений в 2-х примірниках.

Акт підписали:

Співробітники Інституту МФЕ АН УРСР [підписи]

Співробітники Інституту археології [підписи]" [НА ІА НАНУ, фотоархів

Інституту археології. Акти, заяви, відчити та інше, арк. 7] (рис. 4).

Майже одночасний з цим передано негативи до Науково-дослідного Інституту історії та теорії архітектури Академії архітектури Української РСР:

"29 квітня 1956 р. Директору Інституту археології Академії наук УРСР тов. Бібікову.

Інститут історії та теорії архітектури УРСР доручає нашому науковому співробітникові тов. Логвину Г.Н. одержати з Вашого Інституту фотонегативи пам'яток архітектури України для вивчення і використання в кількості 714 шт. (сімсот чотирнадцять штук) з них:

18×24 – 43 шт.

13×18 – 179 шт.

9×12 – 347 шт.

9×18 – 145 шт.

Битих і пошкоджених 43 шт.

Директор Інституту [підпис] М.П. Царенко" [НА ІА НАНУ, фотоархів Інституту археології. Акти, заяви, відчити та інше, арк. 6] (рис. 5).

Часом і в Інститут археології повертались якісь певні матеріали, які під час війни, або після розподілу майна "Краєвого Інституту До та Ранньої історії" випадково опинились за межами Інституту археології. В Науковому архіві зберігається наступний документ:

"Акт на видачу експонатів з Київського Державного історичного музею.

Київ, 6.ІІ.1957 р.

Ми, нижчепідписані – зав. відділом "Київська Русь" Кілієвич С.Р. та старший науковий робітник Інституту археології АН УРСР т. Бліфельд Л.І. склали цього акта про те, що перша передала з фондів відділу музею, а другий прийняв негативи та фото з розкопок Шестовицьких курганів, які до Великої Вітчизняної війни 1941–1945 р.р. належали Інституту археології АН УРСР, а під час війни потрапили в Історичний музей, а саме:

1. Негативи на склі, розміром 13×18 см 22 шт.

2. Негативи на склі, розміром 9×12 см 53 шт.

3. Фото 13×18 см 37 шт.

Передав [підпис] (Кілієвич)

Одержав [підпис] (Бліфельд)"

[НА ІА НАНУ, фотоархів Інституту археології. Акти, заяви, відчити та інше, арк. 10] (рис. 6).

Траплялося, що знаходилися й "законні" власники скляних негативів, які потрапили до Інституту археології після розподілу майна "Краєвого інституту до- та ранньої історії". Так, 9 червня 1959 р. на ім'я директора Інституту археології С. Бібікова надійшов лист такого змісту:

"По имеющимся у нас сведениям, после окончания Великой Отечественной войны в фонды Вашего института попали негативы, принадлежащие Государственному архитектурно-историческому заповеднику "Софийский музей" с сюжетами Софийского собора, Михайловского монастыря, Трехсвятительской и Андреевской церквей, а также фотофиксация музейной экспозиции (обмеры чертежей, этикетаж и пр.).

Указанные негативы помечены процарапанными инвентарными номерами, на некоторых конвертах имеются штампы Софийского заповедника.

Просим передать указанные негативы Государственному архитектурно-историческому заповеднику "Софийский музей" Академии строительства и архитектуры УССР.

Вице-президент Академии строительства и архитектуры Укр.ССР (підпис) А. Добровольский" [НА ІА НАНУ, фотоархів Інституту археології. Акти, заяви, відчити та інше, арк. 11] (рис. 7).

Відповідно до цього листа за актом від 9 липня 1959 р. у Софійський заповідник передано 1084 негативи на скляних пластинах. Тематика тих негативів вказана: "негативи фотосъемки Софийского собора (преимущественно мозаичной, фресковой живописи) – 714 шт., собора Михайловского Златоверхого монастыря (преимущественно мозаичной, живописи) – 192 шт., Десятиной церкви (фрагменты экстерьера) – 28 шт., Кирилловской церкви (живопись, экстерьер, интерьер) – 37 шт., Иоанно-Предтеченский предел Киево-Печерской Лавры – 1 шт., разные сюжеты (архитектурные памятники и проч.) 18 шт. и спаренные стереоскопические негативы – 61 шт.". При цьому зазначалося, що сюжети більшості

негативів продубльовані по кілька разів [НА ІА НАНУ, фотоархів Інституту археології. Акти, заяви, відчити та інше, арк. 13].

Під час створення електронної бази даних негативів на склі виявлено значну кількість депаспортизованих одиниць, які невідомо коли і за яких установ забрані і після розподілу майна "Краєвого інституту до- та ранньої історії", чи в інший час, потрапили до Інституту археології. На разі не вдалося виявити колишніх власників цих негативів, утім матеріали, що на них зображені, мають значний дослідницький потенціал.

Наприклад, серед безпаспортних негативів на скляних пластинах виявились більше сотні на тему Давнього Єгипту, їхнє походження й атрибуцію в цей момент встановлює О. Романова (рис. 8; 9).

У контексті відтворення персонального складу експедицій, матеріально-технічного забезпечення досліджень, дозвілля археологів й музейників першої половини ХХ ст. значний інтерес становлять негативи, на яких зображені люди – під час розкопок, у музейних залах, на відпочинку тощо (рис. 10; 11).

Серед безпаспортних скляних негативів виявлено також пластини із зображеннями на т. зв. античну й скіфську тематику, розкопок на Дніпрогесі (1927–1932), досліджень в Києві, артефактів доби палеоліту, трипільської культури, бронзового віку та інше. Крім великої кількості знімків з розкопів та різних археологічних знахідок, зустрічаються виявлені негативи-фотофіксація історичних карт, планів розкопів, іноземних видань, облікової документації, таблиць з графіті, фібулами, типами кераміки, фрагментами теракот та іншими предметами. На одній із скляних пластин є зображення орнаментованої нижньої щелепи якоїсь тварини, на якій, крім простого орнаменту, процарапані ще й силуети звірів.

Крім археології, зображення на негативах стосуються також етнографії, архітектури, християнства, мистецтва тощо. В цілому тематика безпаспортних негативів Наукового архіву доволі широка, а хронологія – від дореволюційних часів до кінця 1930-х рр. Ця частина колекції негативів на склі потребує досконального дослідження і може дати багато цікавої інформації, адже на них часом збереглись зображення тих людей, краєвидів, знахідок, археологічних та архітектурних пам'яток, яких уже давно не існує.

ЛІТЕРАТУРА

- НА ІА НАНУ. – Ф. 62 (діловодство). – Оп. 1. – Спр. 2.
- НА ІА НАНУ. – Ф. 62 (діловодство). – Оп. 1. – Спр. 3.
- НА ІА НАНУ. – Ф. 62 (діловодство). – Оп. 1. – Спр. 11.
- НА ІА НАНУ. – Ф. 62 (діловодство). – Оп. 1. – Спр. 13.
- НА ІА НАНУ. – Ф. 62 (діловодство). – Оп. 1. – Спр. 131.
- НА ІА НАНУ. – Архів Інституту археології. Акти передачі за 1945–1968 рр.
- НА ІА НАНУ. – Фотоархів Інституту археології. Акти, заяви, відчити та інше.
- НА ІА НАНУ. – Ф. 10 (П.П. Курінний). – Спр. К-26.

REFERENCES

- Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.* F. 62 (dilovodstvo). Op. 1. Spr. 2 (in Ukrainian).
- Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.* F. 62 (dilovodstvo). Op. 1. Spr. 3 (in Ukrainian).
- Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.* F. 62 (dilovodstvo). Op. 1. Spr. 11 (in Ukrainian).
- Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.* F. 62 (dilovodstvo). Op. 1. Spr. 13 (in Ukrainian).
- Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy.* F. 62 (dilovodstvo). Op. 1. Spr. 131 (in Ukrainian).

Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Arkhiv Instytutu arkheolohii. Akty peredachi za 1945–1968 rr. (in Ukrainian).

Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Fotoarkhiv Instytutu arkheolohii. Akty, zaiavy, vidchyty ta inshe (in Ukrainian).

Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. F. 10 (P.P. Kurinnyi). Spr. K-26 (in Ukrainian).

*Стаття: надійшла до редакції 11.10.2016
прийнята до друку 20.10.2016*

“THE TREASURES ON GLASS”: COLLECTION OF PHOTOGRAPHIC NEGATIVES IN THE FUND OF THE SCIENTIFIC ARCHIVE OF THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

Halyna STANYTSINA

*Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Heroiv Stalingradu, 12, 04210, Kyiv, Ukraine, e-mail: galina_stanitsin@inbox.ru*

Besides the materials on paper, the Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine stores a large number of photo negatives on the film as well as on the glass plates. Among the negatives on glass plates are those that were made before 1917. They document archaeological excavations of Tripillya culture, archeological sites of Slavic and Ancient Rus cultures, ancient Kyiv, Chernihiv and other cities, as well as Scythian monuments, Ancient Olbia and other excavations.

Having some pause, the archaeological excavations have been resumed, so the Scientific Archive houses negatives on glass from 1924 till 1941. Besides continuation of the already known archeological sites' excavations, there are amount of negatives on glass documenting the investigations of large territory, which was later submerged by man-made sea after finishing the construction of Dnieper hydro-electric power plant.

Since 1945 the archaeological investigations in the territory of Ukraine continued. Despite the fact that the negatives on glass plates began to give way to the film negatives, they have been partly used until 1961, apparently it was so because of a lack of films or due the better quality of the glass negatives.

In addition, the Scientific Archive stores a significant number of un-attributed negatives on glass plates, which have been removed to the Scientific Archive as a result of division of “The Regional Institute of Prehistory and Early History” stores in April 1944; that was functioning during the Second World War in occupied Kiev.

Among un-attributed glass negatives are reproductions of some publications as well as photos of archeological excavation sites and finds. There are more than a hundred negatives representing Ancient Egypt as well. Besides the negatives representing archeological investigations, there are negatives concerning ethnography, architecture, Christianity, local history etc.

Key words: history of archaeology, archival heritage, glass photographic negatives, archaeological investigation, cultural heritage.